

Povídky o věrnosti ženské.

I.

Středověká literatura jest přeplněna povídkami o nevěře, o lstivosti a vůbec o všech možných špatnostech ženských, a povídky toho druhu převládají rovněž v tradicích všech národů. Výjimky takřka tvoří povídky, ve kterých se vynáší věrnost, oddanost a obětavost ženská.

V Německu byla od sklonku XII. stol. velmi hojně vypravována povídka, že dobyvatel jistého města udělil ženám milost, že se mohou volně odstěhovati a smějí si vzíti sebou, co jest jim nejmilejší a co mohou unést, potom že všechno spálí. Ženy smluvily se, že každá na svých zádech vynese muže a na rukou děti. Povídka vázána jest na různá místa, byla také literárně vzdělávána, byla podkladem opery a pronikla částečně k jiným národům.¹⁾ Tak byla zapsána u Srbů s dodatkem, že ještě sestry vynesly své bratry.²⁾

Daleko více jest rozšířena povídka o věrné ženě, která vysvobodila svého manžela z tureckého zajetí. Znal ji náš lid, aspoň byla vypravována na Moravě, jak svědčí její zpracování od M. Mikšíčka.³⁾ Hrabě vystonav se, vydal se, věren svému slibu, na pout do Jeruzalema, svěřiv svou manželku se synáčkem jakémuś baronovi. Ten však zle dotíral na hraběnku, která proto utekla k přítelkyni. Po roce vrátila se do zámku svého, ale marně čekala zprávu od svého manžela. Jednou konečně přinesl jí poutník zprávu, že hrabě byl od Turků zajat, v poutech držán a k těžké práci polní a j. přinucován. Vydala se nyní se svou služkou, obě převlečeny do mužských šatů a s harfami v rukou, na cestu. Vypravuje se tu velmi stručně, že vydobyla hraběti svobodu svou hrou. Nedaly se však jemu poznati, než „sedly na kočár“ a zajely napřed do Jeruzalema. Nicméně přijely domů ještě před hrabětem. Ten přijel až po čtyřech dnech. Baron pomlouval hraběnku ze špatného života, že se dvě leta bůh ví kde plouhala, a popudil tím tak hraběte, že by ten byl svou ženu nožem probodl, kdyby nebyla prchla. Převlekla se do mužských šatů a zazpívala přede dveřmi onu píseň, kterou zpívala za jeho otrockých muk. Tak byla poznána a baron uvržen do vězení.

V tomto moravském podání byla povídka u Němců silně rozšířená nemálo porušena, ba místy až nemotorně znetvořena. Zbytečně dodána tu hraběnce ještě služka, která jest naprosto passivní v celém ději, zbytečně připojena pout do Jeruzalema, jí učiněno naprosto nemožným, že by se hraběnka vrátiti mohla domů před manželem, který jede přímo domů. Těžko jest rozhodnouti, byla-li povídka tak porušena od lidového vypravovatele

¹⁾ Martin Montanus: Schwankbücher (1557—66). Herausgegeben von Johannes Bolte, str. 340, 615 č. 80.

²⁾ Вук Врчевли Српске нар. приповијетке, онајвише кратке и шалве. 1868, str. 19, č. 43.

³⁾ Sebrané Spisy. I. Národní báchorky moravské a slezské. I, 207—209.

moravského aneb od vydavatele „Národních báchorek moravských a slezských“. Spíše však klonili bychom se k této druhé eventualitě.

U německého lidu byla tato povídka nad míru oblíbená a od poloviny 19. století máme řadu zápisů. Verse sbírky J. W. Wolfovy ⁴⁾ začíná motivem dosti rozšířeným, že se nástupcem královým stane z jeho tří synů, kdo přiveze nejkrásnější nevěstu, jen že motiv tento není propracován, než zatlačen právě motivem nás tu zajímajícím. Nejmladší syn dostal královskou princezku za ženu způsobem velice snadným beze všech překážek. Když několik let mladí manželé spolu žili, odjel muž s bratrem svým, vyměnil s ženou znamení života a věrnosti: žena dostala meč, který pokud zachová svou čistotu, znamená mužovu věrnost, a muž dostal sněhobílý plášť ženin, který pokud zachová svou běl, znamená neporušenou její věrnost. Na moři byli oba bratři od námořních lupičů zajati a přivezeni k sultánovi. Ten s nimi tím ukrutněji nakládal, když zvěděl, že mladší z nich jest manželem princezky, která ho kdysi potupně odbyla. Utrpení ulhčovalo jenom, že šat mladšího při vši té špině, ve které stále byli — lože své měli v chlévě psím, který se nikdy nesměl čistiti — přece zachovával svou bělostnost. Naopak s velkým žalem spozorovala žena skvrny na meči, poznala, že se mu přihodilo neštěstí; rozhodla se, že se za ním vydá a že vše vynaloží, aby ho zachránila. Právě když se chystala k odjezdu, přijel kdysi jí zhrzený nápadník, sultán, a opakoval své nabídnutí. Odpověděla mu: „Vaší manželkou nemohu nikdy býti i kdybyste byl císařem celého světa.“ a nechavši ho státi, odkvapila. Převlečena do šatů poutnických, vzala si svou harfu a šla k večeru na břeh mořský, kde byly lodě sultánovy. Sultán obměkčen písněmi harfeníkovými, zval harfeníka-ženu, aby s ním cestovala. Svolila, přísáhne-li jí, že splní tři její přání. Sultán oblíbil si nanejvýše harfeníka, a sotva přijeli, musel hráti u tabule sultánovy. Když tabule se končila, otevřely se dvěře a tu vešli psi a s nimi oba princové. „To všechno jsou moji psi.“ řekl sultán a hodil princům několik soust, ale ihned je chopili psi. Druhý den hrál harfeník v zahradě, kde se slunil sultán a otroci pracovali. Sultán ptal se harfeníka, zná-li oba prince, kteří jsou z její země. Ale on zapíral, že není ani ze země, kde byl od sultána nalezen, ale přece chce s nimi promluvit, rozumějí-li jeho jazyku. Promluvil k nim divnou hatmatilkou, jíž ovšem princové nerozuměli. Namluvila pak sultánu, by jim dal jemnou práci, pléstí košíky, vyřezávati klece a jiné ozdobné práce, o kterých věděl, že je umějí. Při obědě pak hodil harfeník princům nejlepší sousta, opakoval to při každém obědě, až se sultán rozmrzel, a řekl mu, aby šel domů, jak se mu zlíbí. Harfeník byl svolný, ale žádal, aby předem splnil tři přání, jak bylo vymíněno, a sice: bílého psa, t. j. prince oděného bílým pláštěm, druhého psa-prince, a loď s penězi a mužstvem, aby se mohl vrátiti do své vlasti. Sultán třebaž rozhněván, musel svoliti, neboť byl přísahal, že splní jeho přání. Tak dostali se princové do své vlasti. Harfeník zmizel a sám šel do hlavního města; tam zvěděl od poutníka, že princezka byla pomluvena z špatného života a slíbena veliká odměna tomu, kdo ji přivede. Řekl poutníkovi, že si může odměnu snadno vydělati, ať ji předvede. Byla uvřzena do vězení. Když týž den večer přišli princové do města, zvěděli všecky ty pomluvy o princezce, jakož že právě byla chycena a uvězněna. Princ odvolávaje se na bělost svého šatu, nevěřil. Druhého dne byla princezka odsouzena na šibenici. Před smrtí vyžádala si milost ještě — převlékla se do poutnických šatů, zapěla píseň a dle toho poznáno, kým byli princové vysvobozeni.

⁴⁾ Deutsche Hausmärchen, 1851, str. 98, č. 11.

Zcela téměř stejně vypravuje se tato povídka ještě jinak, tak v Odenwaldu ⁵⁾; děj jest určitěji lokalisován, princové jsou tu španělští, a princezka jest dcera místokrále londýnského; chatrný úvodní motiv Wolfovy povídky zde ovšem není, ostatní odchylky jsou zcela nepatrné. Stejná jest také verse z knížetství Waldeckého; ⁶⁾ jediná takřka odchylka zakládá se v tom, že místo princů jsou to dva synové francouzského kupce. Více se odchylují verse z Pomořanska. První ⁷⁾ z nich, ve které se děj odehrává v Holandsku, má celkem týž úvodní motiv jako Wolfova verse, jen že jinak jest vypravován: mladší princ najde zcela chudé děvče, které však o ženichovi nechtělo slyšeti, až když se jí ukázal jako skutečný princ v zlatém obleku. Děvče vzalo sebou jen svou harfu a jakousi skříňku. Tu našla jednou v lese u jasanu, který vyrostl nad hrobem poutníka zabitého od zlých lidí. Otevřela skříňku zaslechnuvši tajemný hlas, a v ní našla harfu a poutnický šat. Jak držela harfu v rukou, mohla tak krásně hráti a zpívati, jako nikdo na světě. Také oděv poutnický byl stále stejný. Na královském zámku snášela píkoi od švakrové, bohaté dcery hraběcí. Ale lid si ji zamiloval a ženy holandské snesly tolik peněz pro ni, že z nich vystavěna velká válečná loď. Jednou při vyjízdce byli princové od lodi sultánovy přepadeni a do otroctví zavlčeni. Mladá královna oblékla poutnický šat, vzala harfu do rukou a šla je hledat; šla a šla, až přišla k sultánovi. Sultán zaslechnuv písně poutníkovy, zamiloval si ho nade všechny sluhy. Tak se jí podařilo, vysvoboditi oba prince, sama pak zachránila se na malém člunu před pomstou sultánovou. Ten ji pronásledoval, ale šťastně shlédla velkou svou válečnou loď, a tak zahnal loď sultánovu. Vrátila se tak do Holandska, kam již dříve byli princové dorazili. Zakončení jest jak obvyklé. Více ještě jest pohádkovitými motivy vyšňořena druhá verse pomořanská. ⁸⁾ Úvodem položen rozšířený motiv o obraze krasavice, který náhodou spatřil kralevic a po které tak horoucně toužil. Od starého čarodějníka zvěděl, že ji otec její drží v „dalekém zámku v úkrytu pod vodou; do země té může se dostat jen po lodi, jezdící stejnou měrou po moři jak po souši“. Po různých velmi složitých dobrodružstvích, která zde nemůžeme rozbírat, podařilo se kralevicí proniknouti ke krasavici a unést ji. Jak předchozí, vypravuje také tato o nevěli švakrové, ženy staršího bratra. Obraz krásné princezny měl také turecký sultán ve svém pokoji, a když zvěděl o jejím únose, rozzuřil se a svými loďmi objížděl všechna moře, zdali by se jí nemohl zmocniti. Právě dlel se svými loďmi v přístavě města mladého krále, když oba princové si vyjeli na své zázračné lodi. Byli přepadeni, přemoženi a posláni do Turecka. Loď se dostala do klenotnice sultánovy, princové učiněni otroky. Když se třetí den bratří nevraceli, oblékla si mladá královna šaty poutnické. Vzala si svou harfu, kterou měla z otcova hradu, a vydala se do širého světa. Na pobřeží chycena od lidí sultánových a zavlčena na sultánovu loď. Sultán dojat jejím zpěvem sliboval jí, že jí splní každé její přání, bude-li ho denně svou harfou potěšovati. Další motivy jsou dosti změněny. Scena u stolu sultánova byla zapomenuta. Scena v zahradě vylíčena účinněji. Slavil právě sultán své narozeniny, a tu bylo zvykem, že sultán plnil přání, kdo první pronesl své blahopřání. Byl to poutník, který spal před ložnicí sultánovou a žádal, aby oba princové byli jako sluhové

⁵⁾ Zeitschrift f. deutsche Mythologie und Sittenkunde 1855, II. 377.

⁶⁾ L. Curtze, Volksüberlieferungen aus dem Fürstenthum Waldeck (1860). str. 141.

⁷⁾ Ulrich Jahn Volksmärchen aus Pommern und Rügen I, 369.

⁸⁾ Tamže, str. 168, č. 32.

sultánovi přijati do zámku a chování jako synové urozených lidí. Neraď splnil sultán tuto prosbu. Ale zpěvem svým získal si poutník stále větší přízeň sultánovy, až byl učiněn nejvyšším v celé zemi turecké. Když po chvíli se sultán vydal na cesty, dal si poutník zavolatí oba prince, daroval jim svobodu a vydal jim jich loď. Tak dostali se šťastně domů, a tam slyšeli od manželky staršího bratra nejhorší pomluvy mladší královně. Muž uvěřil a přísahal, že jí dá upáliti na hranici. Mezitím poutník tajně zmizel ze zámku sultánova. lodník vzal ho na svou loď a dovezl ho až na místo zpět. Koupila si krásné šaty, převlékla se a u kupce uschovala hárfu a skříňku. Spěchala na zámek do pokoje králova, aby mu padla kolem krku. Ale ten ji odkopl, tak že sklesla omdlelá k zemi. Když se probudila, viděla se v studeném, špinavém, temném vězení. Po třech dnech vynesena nad ní ortel. Zakončena pak tato verse stejně, jak dřívější. Meklenburská ⁹⁾ verse konečně, která děj klade do Portugalska, jest velice stručná, ale má řadu svérázných črt. Krasavice stala se totiž princovou, když o jeho narozeninách hrála na harfu, nejkrásněji ze všech. Princ nikoliv přepaden na moři od pirátů a p., než byl zajat od Turků v bitvě. Manželka putovala do Cařihradu v poutnických šatech. Zpívala za almužnu. O slavnosti sultánské, ke které se dostavovali všickni zpěváci a pěvkyně země, zpíval poutník nejkrásněji. Tu svolil sultán, aby vyslovil přání. Tak nabyl princ svobody a vrátil se do Portugalska, ale poutníka ponechal si sultán. Byla od příbuzných hanebně pomlouvána. Konečně podařilo se jí tajně utéci, ale doma byla uvržena do žaláře. Často slyšel princ její písně, ale věřil pomlouvačům, až když zaslechl píseň o poutníku, který ho vysvobodil, vyzvěděl od ní, že ona byla tím poutníkem. Nemálo změněna jest jiná ještě německá povídka ¹⁰⁾: Král portugalský puzen nesmírnou touhou poznati svět, vyžádal si od ženy své, dcery anglického krále, roční dovolenou, vymíniv si její věrnost pouze na tento rok. Na důkaz věrnosti své dala mu královna košili. Král byl na zpáteční cestě od svatého hrobu zajat od pirátů a darován babylonskému sultánovi. Král donucován k těžké práci, zapřahován do pluhu a nabízel sultánovi velkou summu, pustí-li ho na svobodu. Sultan zvěděl o bělostkvoucí košili králově, důkaze nezměnné věrnosti královniny, a přísáhl si, že jí musí poznati a vyzkoušeti. Královna přijala ho slavnostně, když do Lisabonu přijel, odmítla pak naprosto jeho nabídku a odepřela ho přijmouti o samotě. Od poustevníka dostala harfu, vousy a šaty špilmanské a takto do nepoznání přestrojena dostala se na loď sultánovu, když jeho srdce byla svým zpěvem dojala a vymohla na něm slavnostní slib, že jí pošle domů, kdy bude chtít, a splní každé její přání. Seznání krutých muk mužových působilo zhoubně na její zdraví, písně její zněly stále smutněji a žalostněji, a tváře prozrazovaly chorobu. Sultan ochotně daroval jí otroka-portugalského krále, nic netuše a poslal ji domů na lodi nádherně vystrojené i poklady naplněné. Poutník tajně však zmizel z lodi a putoval pěšky k svatému hrobu, nicméně dospěl dříve domů než král, podobně jako u Mikšíčka. Přes stálou bělost své košile nemohl král přemoci žárlivost podněcovanou falešnými svědky a když se zeptal královně, kde byla přes rok a den, vyšla plačíc ze sálu, a vrátila se sotva že zatýkací rozkaz byl vydán, přestrojena za pěvce i zazpívala známou píseň.

Ditmarská verse ¹¹⁾ má jak úvod taktéž některé dosti důležité rysy zvláštní a nejspíše jest tu nemálo porušena. Místo dvou bratří jde tu

⁹⁾ Karl Bartsch, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I., 482.

¹⁰⁾ K. Simrock, Deutsche Märchen str. 17—29, č. 4.

¹¹⁾ Zeitschrift des Vereins für Volkskunde II., 201.

do světa sedm, kteří rovněž si přísahali, že se neopustí. Bratři přišli po dlouhém putování do krásného zámku; krásná jeho paní zamilovala se do nejstaršího z těchto sedmi bratří a vdala se za něho. Mezitím zemřel jich otec, majetek jeho prodán a rozdělen mezi bratry. Všichni žili nyní společně a šťastně. Než se vydali na cestu, ušila hraběnka dvě košile: bezvadná běl znamená věrnost. Verse tato neví o nějaké dřívější známosti sultána tureckého s krasavicí, místo toho vsunut motiv, který byl podrobně vypracován v jiné látce, o kterém promluvíme v druhé kapitole této stati, sázka o věrnost ženinu: Generál sultánův divil se velice, že košile nejstaršího hraběte stále jest čista, a zvěděv význam toho, rozesmál se, že chce zkoušeti její věrnost, a sezná-li, že tomu skutečně tak, že jemu i bratrům jeho pomůže na svobodu. Hraběnka generála náležitě přijala a na oko svolila, aby noc u ní přespal. Ale když se do připravené postele, — na rozkaz její celý svlečen — položil, dala ho svými sluhy vypráskati, a on sotva spasil se nahý na svou loď. Hraběnka odhodlala se vysvobodit manžela a bratry jeho, dala si udělati poutnické šaty tak jemné, že je mohla nésti ve své brašně. Převlečena za poutníka, s harfou v ruce šla zrána na loď tureckého generála. Že by ten pod dojmem jejích písní byl jí učinil nějaké sliby, nevypravuje se. Když dojeli do Turecka, opustil poutník loď a šel do města, generál pak šel k sultánovi, a vypravoval mu o znamenitém pěvci, kterého přivezl z Německa. Sultán, velký přítel hudby a zpěvu, dal si poutníka zavolat a nechal si ho u sebe. Ani sultán nečinil mu nijakých slibů. A poutník došel svého cíle zcela jiným způsobem. Sultánova dcera zamilovala se do poutníka a přemluvila ho k společnému útěku do Německa. Za nepřítomnosti sultánovy byl útěk proveden, a zajatí otroci, krajané poutníkovi, vzati na jeho prosby sebou. Když loď odjela do Německa, dostali svobodu. Doma zvěděli, že hraběnka před několika léty s tureckým generálem odjela, aby manžela a jeho bratry vysvobodila. Ale hrabě mnil, že se mu hraběnka nepochybně stala nevěrou. Na lodi následovalo nutné objasnění s tureckou princezkou, ale hraběnka ji upokojovala. Když hraběnka přišla do zámku, byla uvržena do vězení; poutnické šaty oblékla si ve voze, ve kterém ji vezli na popraviště. S tureckou princezkou oženil se pak nejmladší hrabě. — S touto ditmarskou versí srovnává se povídka vytištěná ve sbírce Müllenhoffově¹²⁾, jejíž děj položen do Španělska, vypravuje rovněž o sedmi bratřích, ale úvod až příliš stručně. Když nejstarší princ dostavěl svou loď a chtěl odjet, starý král umřel. Pochoval ho, stal se sám králem a oženil se s chytrou a moudrou paní. Ráno po svatbě darovala mu košili, která kdyby zčernala, znamenala by její smrt, kdyby byla poskvrněna, znamenala by její nevěru. Král neměl pokoje, chtěl do světa a vydal se na moře. Tedy sám, nikoli se svými bratřími, jako ve versí ditmarské a v ostatních aspoň s jedním bratrem. Na moři nebyl přepaden, než bouří byla loď jeho zahnána až do Turecka a tam byl tedy zajat. Sultán radoval se, když uslyšel, že to jest král španělský. Poslal pak hned loď do Španěl s ministrem, aby přivezl královnu, že ji chce za ženu. Ona odmítla. Královna nezvěděla nic o muži. Šla ho hledat, v lese zapadla k poustevníkovi. Od něho poučena oblékla jeho šaty, a zvěděla, jak lesem přijde k moři, kde najde loď, která ji doveze. Když přišla na loď, shlédla na ní tureckého ministra, který pro ni byl poslán. Ministr svolil, že může s ním jeti, když umí tak krásně hráti a zpívat. Harfa není připomenuta. Sultán

¹²⁾ *Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig-Holstein und Lauenburg*, str. 586, č. 617.

pozval poustevníka, aby stále byl u tabule a opatřil mu nástroj, na který mohl hrát. Pak zavolal krále španělského a rozkázal, aby byl poustevníkoví za podnož. O jinakém krutém nakládání se zajatcem nic se nedovídáme. V růžové zahradě bez nějakého zvláštního podnětu pověděl poustevníkoví sultán, že mu splní každý slib. Žádal tedy, aby směl krále španělského dovézt do jeho země. Sultán svolil bez všelikých otázek, vymínil si jen, aby poustevník se zase k němu vrátil. Když tedy přijeli domů, nechtěl král poustevníka pustiti. Od ministra dověděl se, že královna prý utekla s kočím. Ministr měl totiž na mysli, že by král se mohl oženiti s jeho dcerou. Poustevník musel smutného krále stále těšiti a u tabule zpěvem ho obveselovati. Až když zazpíval o jeho životě u sultána, začal král poustevníka pozorovati a poznal konečně, že to byla jeho žena.

Müllenhoff, a potom ještě K. Weinhold poukazovali na velké shody německé pohádky se staroněmeckou písní dosti hojně zachovanou v tiscích od sklonku XV. stol., známou pod jménem „Der Graf von Rom“, která se rozšířila do Nizozemska i do Švédska¹³⁾. Hlubší srovnání písně s pohádkami ovšem ukazuje, že vedle shod jsou také velmi silné neshody. Římský hrabě vydal se na pouť do Svaté země. Na cestě byl od jakéhos blíže neurčeného krále zajat a musel mu konati dlouhou těžkou práci, táhnouti pluh, trpěti hlad atd.; král na jeho úpěnlivé prosby slíbil mu leda úlevu, kdyby přišla jeho žena. Dal tedy poslem věděti ženě, že jen její přítomnost mohla by napravit jeho těžké utrpení. Žena v odpovědi své však odmítla, že nemožno jest ženě, aby se vydala přes divoké moře. To jsou črty zcela neznámé německým versím pohádkovým. Dále jsou pak shody větší: převlékla se do kutny, vzala sebou harfu, a nepoznána jela s poslem za mužem. Svou hrou a svým zpěvem mnich tak potěšoval pohanského krále, že mu nabízel bohaté odměny, on však odmítl, že prosí jen, aby mu vydali zajatce. A ta prosba jeho bez průtahů byla vyplněna. Také scna po návratu jest zcela prostá, dosti rychle vysvětleno nedorozumění mezi manžely a také vyvrácena nejasná ostatně pomluva přátel hraběcích. Hrabě vytýkal ženě své, že tak odmítavě odpověděla na jeho prosbu. Když se opět ve své mnišské kutně objevila, vše se vysvětlilo.

Této německé písní daleko bližší jest ruská pohádka sbírky Afanasjevovy, ba též do jisté míry ruská píseň epická o Stavru Godinoviči, co již poznamenal Orest Miller,¹⁴⁾ než v novější době, t. j. od konce první polovice 19. stol. zapsané pohádky německé. Význačný jest tu motiv důležitý pro vývoj látky a pro řešení konfliktu, že zajatec svou ženu zvláštním listem požádal, aby přijela k němu a ho vysvobodila, žena pak tuto jeho prosbu zamítla, třebaš jen na oko.

Mnohem více se shodují německé povídky lidové s písní „meistergesangem“ z 15. stol. o hr. Alexandrovi von Metz. Odjížděje do Svaté země doporučuje ženě, aby zachovávala svou čest, jinak hrozí jí krutým trestem. Anděl ženě roztesknělě poručil, aby udělala muži košili, svědčící o její věrnosti. Hrabě byl zajat od pohanského krále Mohameda a tu mu ponecháno, chce-li býti utopen aneb táhnouti pluh. Když sultán zvěděl o tajných vlastnostech košile, jejíž bělost vzbuzovala jeho pozornost, poslal svého rytíře do Metzu slíbiv mu velkou odměnu, způsobí-li, aby barva košile se změnila. Žena zamítla všechny návrhy rytířovy; převlečena podle rady andělovy za mnicha dostihla rytíře, a s ním přibyla do pohanské země. Sultán nabízel jí

¹³⁾ Uhland, Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder II., 784, č. 299. Franz v. Böhme, Altdeutsches Liederbuch, str. 38, č. 7.

¹⁴⁾ Илья Муромецъ str. 635.

darem koně a tisíc zlatáků. Ona však dar ten odmítla a vyžádala si za to nějakého zajatého křesťana; rytíř sám radil, aby vybral hraběte Alexandra. Nikdo nečiní tomu žádných překážek. Sceny po návratu jsou více méně stejné. Pozoruhodno, že tu vystupuje tchýně hrabětova s jakýmsi pomluvami proti hraběnce. Hrabě konečně rozhorlen rozkáže, aby psy byla vyhnána z domu. Mezitím se ona rychle převlékla za mnicha a začala hráti. Tato píseň byla častěji tištěna v 16—17. stol., znal ji též Fischart, byla zpracována ve flámské knížce lidové.¹⁵⁾ V této všeobecně jen jest řečeno, že přátelé a příbuzní ženu pomluvili; rozhorlenost mužova nepropukla tou měrou, jako v německé písni, než pouze při hostině veřejně vytknul své ženě lehkomyšlný život, ze kterého byla viněna. Písně ženou zpívané na pouti sultánovi, u sultána a v poslední scéně nepřipomínají se vůbec ve flámské knížce.¹⁶⁾ Z nynějších německých pohádek srovnává se s písni nejvíce ditmarská: sultánova zvědavost vzbuzena stálou bělostí košile zajatcovy a proto posílá k paní posla, aby způsobil poškrvrnění košile, ovšem v ditmarské sultánův generál bez ingerence sultánovy vchází v takovou sázku.

Joh. Bolte¹⁷⁾ poukázal na to, že písni převlečené ženy vložené do lidových pohádek jsou dosti složité, místy se recitují, zpívají, a vyslovil domněnku, že bylo pramenem těchto písni dramatické zpracování této látky v 18. stol. Nemohl sice ukázati přímý pramen, ale připomněl několik novelistických a dramatických zpracování od polovice 16. až do 18. stol. (I. c. 62—64, 462). Mimo to poukázal ještě na jinou formu této povídky z 18. stol., jejíž rek pojmenován Rudolf von Paqueville; byly v ní smíseny píseň o Římském hraběti s pověstí a písni o Möringerovi. S Rudolfem z Paqueville padne do tureckého zajetí také jeho bratr Filibert. Rudolf osvobozen stejně jako v obou předchozích písni od ženy a Filibert vrací se do své vlasti též den, kdy jeho žena slaví sňatek s jiným¹⁸⁾. Bolte chce vliv tohoto nového zpracování spatřovati v některých německých pohádkových verzích, kde dva bratři jsou zajati, poznamenává důvodně, že tato druhá osoba jest v pohádce zcela zbytečná. Kdybychom však tento vliv předpokládali, nemůžeme si vysvětliti, proč by byl vypadl, by byl zapomenut románek tohoto druhého bratra, jistě hodně běžný v tradicích. Ostatně bratři rekovi nehrají zvláštní úlohu ani v ostatních verzích, kde jest jich sedm (Ditmar. a Müll.). V jakési, ovšem vzdálené souvislosti s připomenutou písni o Möringovi, s písni o markraběti Backenweilovi, kterou Bolte v dodatku svého pojednání otiskl (str. 65—67), jest povídka zpracovaná od Košina z Radostova:¹⁹⁾ Mohovitý sedlák Dobroděj mnoho se svou rodinou strádal za vojny; jednou byl zajat od nepřátel a prodán za otroka do daleké země; strádal stejně, jak německé povídky vyličují. Nebyl vysvobozen zázrakem, jako markrabě Backenweil, než když dceru pánovu tonoucí zachránil, dostal lehčí službu u pána a na konec propuštěn. Shledání s rodinou bylo také zcela jiné. Než se vrátil domů, uplynulo mnoho let a jediný syn jeho mezitím se stal velebným pánem.

Mimo Německo jest tato povídka velmi málo rozšířena. Dostí podobně se vypravuje v Chrvatsku v Karlovci:²⁰⁾ Mladý muž chtěl navštívit hrob

¹⁵⁾ Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. II., 206. *

¹⁶⁾ Deutsche Sagen. Herausgegeben von den Brüdern Grimm 1818, II., 277, č. 531.

¹⁷⁾ Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde, III., 61.

¹⁸⁾ Byla také německá loutková hra toho obsahu. J. Minor, Zum deutschen Drama des 17. Jh. Vierteljahrschr. für Literaturgeschichte I., 280.

¹⁹⁾ Národní pohádky. 2. vyd. I., 156, č. 19.

²⁰⁾ R. Strohal, Hrvat. nat. pripov. II., str. 109, č. 48.

Ježíšův. V noci před odchodem jeho zdálo se jeho ženě, aby mu ušila košili, která svou bělostí bude svědkem její věrnosti. Tak také učinila. Po čase rozhodla se, že se za ním vydá. Vzala si svou „citru“, převlékla se do mužských šatů a tajně od rodičů mužových odešla. Hrou se živila po cestě. Potom se ještě smluvila s fratrem, který uměl krásně zpívat, že spolu budou putovati. Konečně došli do města, ve kterém byl turecký paša. Ten měl plno otroků a mezi nimi poznala svého muže dle jeho sněhobílé košile. Nic neříkala svému průvodci, šla s ním k pašovi, chvíli zpívali, a odměnou žádali, aby jim dali onoho otroka. Bylo jim svoleno bez okolků. Vraceli se nyní domů, vysvobozený muž svou osvoboditelkyni nepoznával, sliboval oběma naopak velkou odměnu, až se vrátí domů, od své rodiny. Rodiče jeho vyslovili velmi špatné mínění o jeho ženě, která tak tajně zmizela. Při večeri vychvaloval svým rodičům toho muže, že ho vysvobodil z muk otrockých. Když pak rodiče se ho ptali, jakou odměnu chce, odpověděl, že prosí jen, aby nepochybovali o poctivosti ženy synovy. Mezi tím shodila mužský šat a ukázala, že ona to byla, která ho vysvobodila a přivedla domů.

Novými některými rysy vyzdobena jest verše litevská,²¹⁾ tak že se vytvořila zcela nová povídka: Princezka zamilovala si chudého rybářského synka, a když hoch prodělal všechny školy a zmužněl, vdala se zaň. Ale na večer svatebního dne mladý manžel se tajně ztratil. Byl se předem smluvil s lodníkem, že přijde tu a tu dobu na loď a že hned odrazí. Loď odjela do Turecka a mladík „vstoupil do služeb krále tureckého jako otrok“. Stavěl se pak němým. Nenakládali s ním zprvu jako s otrokem, než král bral ho ke stolu a tak si ho zalíbil, že by ho byl chtěl udělati svým zetěm, kdyby nebyl němý. Ministr zkoušel vším možným způsobem i krutým mučením, aby otrok promluvil, ale vše marně. Odiňal mu jeho prsten snubní, sám si jej nastrčil a v noci utekl. Dostal se do města, odkud byl otrok, přišel také k princezce, již byl utekl. Spatřila na jeho ruce prsten, odkoupila mu jej a zvěděla, kde její muž se nalézá. Vydala se tam tedy, ale nikoliv převlečena za muže, než vydávala se za švadlenu a uprosila královnu, že ji přijala do svých služeb. Svým uměním získala si její přízně, byla velice vážena a po čase také zvána k tabuli královské. Tu se oba manželé poznali, ale nikdy nemohli se tak tajně sejit, že by byli mohli spolu mluvit. Když pak král stále se trápil němotou sluhovou, nabídl se švadlena, že ho přiměje k řeči, ponechají-li ho přes noc s ní v jedné komnatě; nepodaří-li se jí to, že se dá za živa upáliti. V noci však marny byly všechny její námahy, nepromluvil. Ráno všecko se připravilo k upálení, přečten rozsudek, švadlena měla již úzkým otvorem vlézt do hranice, v tom vykřikl: „Neublížujte jí, je to moje žena!“ Všichni se zardovali, také král a královna, obdarovali ji bohatě a dali je vlastní lodí dopravit do jich vlasti.

Mnohem bližší jest německé povídce a zvláště staré písní německé o hraběti Římském ruská verše:²²⁾ Počíná přímo: Žil car s cařicí a za nějakou dobu usmyslil si car jeti do Svaté země. Přijel tam, a „prokletý král“, který Svatou zemí vládl, dal cara zajmouti a uvězniti. Vězňové jeho sedí v noci v řetězech a za dne jimi oře. V takových mukách prožil car tři léta, užil příležitosti, a dopsal cařici, aby všecko prodala a přijela vykupovat ho. Cařice bála se, že by si ji „prokletý král“ mohl vzíti za ženu, ustříhla si svoje rusé vlasy, převlékla se za muzikanta, vzala „gusli“ a tajně odešla. Přišla ke králi

²¹⁾ Aug. Schleicher, Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder, str. 86, č. 29.

²²⁾ А. Н. Аванасьевъ, Народныя русскія сказки II., 297, č. 195.

a zaujala ho svou hrou; když po třech dnech se chystala k odchodu; slíbil jí odměnu. Vyžádala si zajatého caře, aby měla průvodčího po svých cestách. Když se domů blížili, nabízel car bohatou odměnu guslarovi. Ale ona odmítla, že jednou k němu zajde. Cařice běžela napřed domů a převlékla se. Za chvíli ozvaly se křiky, že car přišel. Cařice běžela mu naproti, ale on se všemi se zdraví, na ni ani se nepodívá. Ministrům řekl, že nic neudělala, když jí psal. A tu zvěděl od ministrů, že ona hned zmizela, jak ono psaní došlo, a právě nyní se teprve vrátila. Mezi tím převlékla se ona opět za guslara, vyšla na dvůr a zahrála. Car vyběhl, chytil ho za ruce a řekl svým lidem, že ten guslar ho vysvobodil. Shodil guslar svůj vrchní šat — a všickni poznali cařici. Tak vysoce dramaticky a koncise vyličil tuto scenu ruský vypravovatel. Povídka tato jest velice osamotnělá v ruských tradicích lidových a pravdu má asi Vsevol. Miller²³⁾ právě, že jest „nejspíše knižního původu“. Velice podobná jest téže staré německé písni maloruská píseň, která v novější době byla básnicky vzdělána od V. Čajčenka a M. S. Kononenka.²⁴⁾ Mladý kníže jest v bitvě s Turky zajat, uvržen do žaláře a za dne musí konati těžkou práci stále ohrožován janičárskými knuty. Čtvrtý rok konečně podařilo se mu poslati zprávu ženě s prosbou, aby ho vykoupila. Žena uvažuje stejně jako v německé písni; třeba i sebrala sebe větší poklady, že by nemohla sama se ukázati Turkovi, neboť ten by si ji vzal za ženu. Ostříhá si proto zcela své vlasy, vezme si prostý mužský oblek a „třicetistrunnou kobzu“, a tajně se vydá na cestu. Velice tklivě a dojmavě vypisují se strasti kněžny na cestě a jak potom svou hrou tureckému carovi až slzy vynutila. Chtěť kobzaře stále míti u sebe, jako rodného bratra, a slíbil, že splní každé její přání. Vyprosila si jednoho z jeho nevolníků jako by za průvodce po cestě, a sama si v žaláři našla svého manžela. Ale on ji nepoznával na celé zpáteční cestě. Další vše činí dojem nějakého volného překladu německé písně o „hraběti Římském“. Rozhněván zavíel kníže svou ženu do její komnaty, svolal pak radu a ta ji odsoudila na smrt. Když potom dveře její komnaty otevřel, spatřil před sebou mladého kobzaře. Podle zpráv sebraných od N. Jančuka, jest píseň aneb povídka takového obsahu rozšířena na Ukrajině.

Motiv o oddanosti a věrousti byl podkladem jiných ještě povídek. Tak na př. povídka tunisské:²⁵⁾ Mladík odjel do Cařihradu a zanechal doma svou sestřenicí. Dala mu sebou své nejkrásnější šaty: když se bude na ně dívati, bude se mu zdáti, že ji má před sebou. Jeden z nejbohatších kupců zval ho k sobě. Chlubil se, že má kocoura, který po celou noc drží v rukou svíci rozžatou. Host nevěřil, a tak vešli v sázku o celé jmění. Hráli po celou noc karty, kocour vydržel a mladík prohrál. Živil se pak službou u jiného kupce. Touha viděti šaty dívčiny pudila ho do onoho domu. Když pak kufr svůj otevřel a šaty prohlížel, byl překvapen od kupce. Ten myslél, že sultán šaty ty koupí. Sultán vyzvěděl celou adresu dívčinu, mladíka zavíel do žaláře a poslal pro dívku. Dívka posly sultánovy obelstila, chytila je do hluboké díry a vynutila na nich přiznání, že její bratranec jest uvězněn, a celé jeho příhody. Dívka převlékla se za mužského, vzala dvě myši sebou a vydala se do Cařihradu. Tam byla hostem u téhož kupce, sázku s kocourem vyhrála, neboť pustila obě myši a ihned kocour pustiv svíci, na ně se vrhl.

²³⁾ Очерки рус. нар. словесности 276.

²⁴⁾ Н. Личукъ: Къ исторіи и характеристикѣ женскихъ типовъ въ героическомъ эпосѣ. Юбилейный Сборникъ въ честь В. Ф. Миллера стр. 354. Срв. recensis Iv. Franka Зап. Шевч. XLII., bibliogr., стр. 15.

²⁵⁾ Revue des tradit. popul. VIII., 276.

Potom přišla k sultánovi, získala jeho přízně a stala se jeho sekretářem. Po nějakém čase vyžádala si dovolenou měsíční, aby mohla navštívit svou rodinu v Tunise a aby jí dal sebou vězně, mladíka tunisského; zalhala, že ho v širém moři utopí. Tak mladíka vysvobodila. Šťastně se s ním vrátila do Tunisu, posly sultánovy z díry pustila a poslala je zpět sultánovi s posměšným listem, kde mu plnou pravdu pověděla. Když sultán list přečetl, zemřel zlosti. Podobná jest povídka vypravovaná u Ajsorů v Malé Asii:²⁶⁾ Král Mirej pozval kupce příchozího ke hře v šachy, s tou podmínkou, bude-li jim kočka se svíčkou v drápkách svítiti do rána, vezme jemu všecko bohatství a zavře ho do žaláře, naopak postoupí mu polovici své říše. Kupec prohrál. Zaslechla to žena a pospíšila mu na pomoc. Nachytala celou bednu myší a převlečena do mužských šatů přijela jako kupec ke králi Mirejovi. Uzavřeli tytéž podmínky s tou změnou, že vezme mu ne polovici říše než klíčc žalární a vypustí všechny žalářované. Vyhrála, když myši byly puštěny; vypustila všechny zajatce i muže svého, kterýž jí nepoznal, pokud se nevrátili domů. Do jisté míry podobá se téže tibetská povídka²⁷⁾. Jinak tento motiv o učeném kocouroví, který všecko zapomene, jakmile spatří myš, sloužil ilustrací přísloví, že přirození jde nad učení; tak ho použila Marie de France, a byl obzvláště pejat do hojně překládané knížky o Šalomounu a Markoltovi²⁸⁾.

Týž motiv o věrnosti ženské byl podkladem některých epických písní jihoslovanských. Dávno již byla v souvislost zvláště s ruskou epickou písní o Stavru Godinoviči uváděna²⁹⁾ píseň sbírky Vuka Stef. Karadžiče III č. 48 „Ljuba hajduk-Vukosava“. Jsou tu zajisté jisté shody, ale více celkem jest neshod. Hajduk Vukosav po tři leta žalářovaný od Turka Boičice Alile, píše, zoufaje nad svým osudem, matce a ženě, aby matka více není doufala a žena aby se provdala. Nežádá, aby ho vykoupila, jako Římský hrabě písně německé a rek podobných povídek. Následkem toho jest také rozuzlení děje zcela jiné. Ovšem šla i v této písní žena vysvobodit muže, vydává se rovněž za nějakého vyslance, podobně jako v zmíněné písní ruské, chová se pak úplně jako rekyně, zastraší a udeří Alila — Turek hraje velmi ubohou roli — a násilím vysvobodí manželku z vězení. Závěrečný motiv jest obyčejný: Vukosav nepoznává ve svém osvoboditeli ženu svou. V písní zapsané na ostrově Mljetu³⁰⁾ Marko obelstil Turky pravě jim, že podobný list pošle své ženě, ale vlastně v listě svém vyzval jiného reka, aby ho vysvobodil. Píseň z ostrova Krka³¹⁾ jest poněkud blízká naší látce, že rek Aršić Stipan, sténající již devět let v žaláři Cařihradském, diví se, že žena jeho neshodí výkupné. Zaslechla to laštovička a donesla zprávu jeho ženě, která potom taktéž násilně vysvobodila manžela. A jsou jiné ještě písně,³²⁾ kde rovněž žena vysvobozuje muže z vězení jednak

²⁶⁾ Сборникъ матер. Кавказ. XVIII., odd. 3., стр. 70.

²⁷⁾ O'Connor Folk Tales from Tibet str. 39.

²⁸⁾ Köhler Klein. Schriften II., 640. Zibrť Markolt a Nevím v staročeské literatuře str. 96. Z latinského zpracování promiklo do staroruského textu o caru Davidovi a jeho synu caru Šalomounovi Вееловскій Слав. сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ str. 100. Samostatně vypravuje se v Palestině Hanauer Folk Lore of the Holy Land 143.

²⁹⁾ Op. Миллеръ Илья Муромецъ str. 635, И. Сазоновичъ Пѣсни о дѣвухѣкѣ повнѣ и былина о Старѣ Годиновицѣ, str. 38 sl., Н. Мáchal, О бохатырскѣм епосе слованскѣм 177, a ještě Vsev. Miller cituje tuto píseň Очерки русской нар. слов. str. 272.

³⁰⁾ Hrvatske narodne pjesme, Skupila i izdala Matica Hrvatska II., 433.

³¹⁾ Hrvatske nar. pjesme . . . iz Naše Sloge, oddíl I, str. 31, č. II.

³²⁾ Hrvatske nar. pjesme Matica Hrv. II., 432. Maretić Naša narodna epika 234 připomíná ještě Marjanović Hrvat. nar. pjesme 1864 č. 26, kterážto sbírka nebyla mi přístupna.

svou rekovností, jednak lstí. Sazonovič uvádí ještě dvě bulharské písně;³³⁾ v první matka rekova přeměněna v holubici přiletěla do Cařihradského vězení synova a ten pak jejím prostřednictvím poslal ženě své radu, aby převlečena za žandarma, jeho zbraní ozbrojena a podvrženým sultánským فرمانem opatřena přišla a žádala, aby byl zajatec vydán. Na rozdíl od ostatních písní není žádných objasnění mezi převlečenou manželkou a osvobozeným mužem. Druhá bulharská píseň jest bližší motivací, proč černomořský vévoda Nikola drží v zajetí Bogdana: chce se zmocnití jeho ženy. Steny jeho zaslechla holubice jako v první písni, na jejím pravém křídle napsal Bogdan list své ženě. Ta pak převlečena za reka rovněž lstí vysvobodila muže, vymyslivši amnestii prohlášenou od sultána.³⁴⁾ V jiné písni³⁵⁾ Rajko Boškoik, byl osvobozen od ženy převlečené za sultánského delibaša rovněž podobnou lstí: delibaša byl prý poslán od cara, aby Jemin Nikola pustil z vězení Rajka Boškoikja; na cestě k Stambulu pak delibaša krutě posekal a zmrzačil Jemina Nikolu i projevil se mu jako žena Rajkova. Píseň Plovdivská³⁶⁾ jest složitější, neb tu hledá nejdříve Marka matka jeho ve svých železných stěvičích a se železnou holí, nenalézá ho, vrací se do Prilepa, a tu zví, že v Prilepě devět let již v žaláři sedí Marko, že již má býti stat, a ujedná výkupné: mimo peníze též koně Šarkalija a ženu jeho Angelinu. Angelina však chce Marka přivézt sama bez výkupného. Převlečena za sluhu sultánova snadně toho dosáhne, že jest jí Marko vydán, aby ho dovedla k sultánovi, sultán aby ho soudil. Marko poznává koně svého, zbraň svou, ženu však teprve, když shodila mužský šat.

V jiných písních přejímá úlohu ženy rekovy jeho sestra. Přechodní jaksi místo mezi oběma skupinami zaujímá píseň ze Šibenika:³⁷⁾ v té vytáhly žena a sestra královce Marka, vysvobodit ho ze žaláře tureckého; oklamaly bega podobně jako v písni o Rajku Boškovičovi, že má zajatce poslati sultánovi do Stambula; beg je vyprovázel, Marka vedly spoutaného, když pak na rozcestí odpočívali, přepadla Markova žena bega a oblékla do jeho nádherného oděvu Marka. Sestra osvobozuje reka takto v písních známých od první pol. XVIII. století. V jedné nejstarší—dle zápisu z první čtvrti XVIII. stol.—písni³⁸⁾ propustil by vezír Raškoviče Boža po devítiletém vězení, kdyby mu mimo jiné dal ještě svou sestru. Božo napsal pak sestře svou krví list, že jí nedá Turkovi. Naši látku připomíná tato píseň poněkud tím, že neznámý junák se vezírovi vykazuje carovým فرمانem, aby mu vězně vydal. V druhé písni téže sbírky³⁹⁾ dostala sestra Rajkoviče Boža zprávu, že Čengic Alajbeg propustí zajatce, až se napodívá jeho sestry a ženy. Také zde hraje aktivní úlohu nikoliv žena než sestra rekova a ona vysvobodila násilím svého bratra. V písni z jižního cípu Istrie⁴⁰⁾ byli dva bratři Jakšiči zajati a do vězení uvřzeni, že mu odepřeli svou sestru; dokonce jim hrozí šibenicí. První ustříhl kousek košile, druhý vycedil krev z pravé ruky, a tak napsali a poslali sestře Mandalině listek, ve kterém ji vyzvali, aby sebrala

³³⁾ Op. c., str. 45 sl.

³⁴⁾ Totéž čteme v písni sbírky bratří Miladinovců Български народни пјесни² str. 132., č. 89.

³⁵⁾ Tamže, str. 299, č. 189.

³⁶⁾ Сборникъ за народни умотворения XII., odd. 3, str. 57, č. 3.

³⁷⁾ Hrvatske nar. pjesme. Mat. Hrvat. II., str. 270, č. 64.

³⁸⁾ В. Богшић Народне пјесме из старијих, највише приморских записа I., 268, č. 98.

³⁹⁾ Tamže, 275, č. 99.

⁴⁰⁾ Hrvatske nar. pjesme . . . iz Naše Sloge, odd. I, str. 57, č. 21.

výkupné. Dívka převlékla se za junáka a jako posel bega Alina vyzvala pašu, aby vydal bratry Jakšiče. Paša dal jí klíče od žaláře a tak ona své bratry vysvobodila. Bratři ji patrně poznali hned, aspoň píseň nic nevypravuje, ani o nějaké kruté pomstě nad pašou, jen stručně naznačuje, jak na pašu působilo, že se dal od ženy oklamati. Poznámky Sozonovičovy k této písni (str. 40) naprosto nejsou přesvědčivý; nemusely naprosto hrozně kazematy benátské vyvolati takové vyličení žaláře, neboť více méně stejně líčený žalář jiných písní příbuzných patrně líčen podle tureckých žalářů. Spíše možno předpokládati, že tuto píseň přinesli s sebou černohorští osadníci Promontoru, kde tato píseň byla zapsána. Sem možno ještě počítati bosenskou píseň,⁴¹⁾ ve které rovněž sestra vysvobodila, avšak pouze rekovností svou, bratra Ivana, kterého byl beg Kitionjić zajal, ač ovšem také jemu pověděla lživý vzkaz sultánův, aby zajatce dovedl do Cařihradu. Dle jejího rozkazu svázal beg Ivanovi ruce, vedl pak koně, na kterého zajatce posadil. Píseň nekončí tak krutě, jako ostatní: Ivanovi byly rozvázány ruce, begovi spoutány a on sám pak hozen do žaláře. Ale po čase vyvedla ho sestra, posadila ho vedle bratra k plnému stolu, a spokojila se výsměchem, že ženská spoutala bega.

Takovéto oklamání, přemožení a zničení dotěrného ctitele pomocí zdánlivého spoutání mužova vyskytuje se porůznu ještě v jiných písních, tak v jedné bulharské písni z Koprivštica:⁴²⁾ Milen vybízí ženu svou Milici, aby se se synkem připravila na cestu k matce. Milica varuje muže, že v lese čihá hajduk Koser, který se kdysi marně o její ruku ucházel. Ale Milen nedbá, vydají se na cestu a jsou skutečně od hajduka zaskočeni. Koser bál se vyhlášeného junáctví Milenova, přijde k nim převlečen za žebráka, a když Milen si sahal do kapsy pro almužnu, přepadl ho, svázal ho a přivázal k buku. Milica ho pak obclstila, dělala, jako by měla největší radost z toho, vyžádala si jeho šavli, aby Milenovi prý ufala hlavu. Ale ona rozsekala šavli provazy, jimiž byl Milen spoután, a osvobodivši ho, dala mu šavli proti Koserovi.

Klade se otázka, která z těchto písní jest starší a původnější, ona, kde žena osvobozuje muže, neb ona, ve které rekovný ten skutek provede sestra rekova. Sazonovič vyslovil ve svém spise domněnku, že poslední skupina jest prvotnější. Vytýká jako pozoruhodné, že poslední skupina jest většinou u Srbů obvyklá, první u Bulharů, což nelze vlastně potvrzovati, neboť shledali jsme srbské a chrvatské písně, kde tuto úlohu hraje žena rekova, uvedli jsme také píseň, kde žena i sestra společně osvobozují reka, ale žena hrála význačnější úlohu. Že by tato črta se zakládala v „národní psychice“, která u těchto sousedních příbuzných národů nabyta poněkud různého vývoje, že totiž „u jednoho předního významu v rodině dosáhla sestra, u druhého žena“ (op. c. str. 43), jest na rychlo hosená poznámka. Mělo se ukázati, možno-li ve vývoji rodiny u jihoslovanských národů, aneb aspoň u jiných národů konstatovati takovou fasi. Pro nás jest zde důležitější jiná otázka, pokud základní tema těchto různých jihoslovanských písní souvisí s podáním nás nyní zajímavícím, které bylo nejdříve zpracováno v německých tradicích od sklonku 15. stol. známých. Hlubší jich srovnání jasně, tuším, ukáže, že nějakého přímého, genetického svazku mezi nimi, t. j. hlavně s písní o hraběti Římské, která ještě jest nejpodobnější, nebylo. Shodují se pouze v několika málo, ovšem důležitých rysech: žena zvláštním listem mužovým jest vyzvána, aby sebrala výkupné, ale tento motiv nikdež nevede k těm důsled-

⁴¹⁾ Der Urquell. N. F. I., str. 58.

⁴²⁾ Сборникъ за нар. умотвор. XIV., odd. 3, str. 80.

kům, jako v německé písni. Úloha ženy na dvoře mučitele rekova jest v jihoslovanských písních naprosto odchylná, o její věrnosti u nich není ani sebe menších pochybností a proto tu nikdež nedochází k oněm pro ženu celkem ponižujícím a urážlivým scénám, ve kterých právě vyvrcholují německé verse. Zbývá konečně ještě motiv, že žena (sestra) se pokouší o osvobození mužovo převlečena do mužských šatů, tak že není poznávána od manžela (bratra) ani v jihoslovanských versích. Ale to jest motiv dosti rozšířený, zvláště o děvčeti táhnoucím do války místo otce. A právě v tomto motivě odchylují se rázně jihoslovanské písně od německých písní a povídek jakožto i versí s těmito spřízněných. Jihoslovanské písně patrně podlehly silně látce o hrdiném, válečném děvčeti, ale také nejspíše líčí podle skutečného života, jak se na slovanském jihu pode jhem tureckým vytvářel. Příklady takových rekovných žen mohl poskytovat život. Myšlenka pouhá, že žena přestrojena za válečnicka, do šatů bratrových, mužových, otcových se účastní válečných výprav, sama pokouší se osvobodovati zajatce, jest všelidská, a sama sebou nemůže býti důvodem, že bychom museli úže, genetickým svazkem spojovati různé tradice, které mimo tuto základní myšlenku nic společného nemají, ba namnoze velice silně se liší. Možná, že skladatelům těchto písní byla známa podobná látka, jaká byla zveršována od německých skladatelů písně o hraběti Římském, ale nic nenutí, že by bylo to nutno předpokládati. Stejným právem mohli bychom předpokládati úplnou nezávislost jihoslovanských písní na středoevropských.

Konečně byl motiv tento ještě podkladem ruské epické písně o Stavru Godinoviči. Nejstarší její zápis vypravuje: ⁴³⁾ Nã hostině u kn. Vladimura chvástá se bojarin Staver Godinovič svým velkým majetkem. Kníže uražen, když mu to bylo doneseno, rozkázal, aby mu byla dána železa na ruce i nohy, a aby byl uvržen do hlubokého žaláře; dále, aby jeho dvůr byl zapečetěn a mladá žena jeho přivezena. Ale ona již zaslechla zvěst o osudu manželově, převlékla se v bohatý oděv vyslanecký, shodila své vlasy ženské a zajela s velkým průvodem ke Kyjevu. Ohlašují, že jedou z daleké zlaté ordy od hrozného krále Etmanuila Etmanuiloviče vybírat daň dlužnou za dvanáct let. Kněžna říkala sice, že jest to mladá žena Stavrova, ale kníže nevěří; podrobují ji různým zkouškám, zápasu se sedmi borci, střelbě z luku, k čemu připojena málo vhodně hra v šachy. Nevesel seděl domnělý vyslanec na hodech, tázal se, nemohl-li by kdo zahrátí v „gusli“. Přivedli Stavra z vězení, tu vyskočil vyslanec a posadil Stavra proti sobě. Zříkal se vyslanec daní, vydá-li kníže jemu Stavra. Vyprovázel je kníže Vladimír s kněžnou, až u Dněpru se zastavili, rozdělali stany; vyslanec svlékl své šaty mužské, oblékl ženské, a tu konečně Staver poznal ženu svou. Rozloučili se s knížetem a kněžnou i odjeli do své země.

Mnohem více se ohlašuje chvástavost Stavrova v jednom prosaickém zápise z 18. stol.⁴⁴⁾, který i jinak v jednotlivostech dosti se liší; tu Staver sám poslal zvláštního posla své ženě do Černigova se zprávou o svém uvěznění. Vasilisa Mikulišna, žena Stavrova, vydala se nyní jako vyslanec ze země „galacké“ od krále polského, zachytila posla knížete Vladimíra, který měl v Černigově vypsatí jmění Stavrovo. Poznali se pak manželé hned, když

⁴³⁾ Сборникъ Курни Давидова. Изданіе Имп. Публичной Библіотеки . . . под редакціей П. Н. Щенфера стр. 52. Ср. Н. Мáchал, О богатѣйрскѣм еpose слов. 173. В. Миллеръ Очерки русской нар. словесности 263.

⁴⁴⁾ Н. С. Тиховравоѣ и В. О. Миллерѣ Русскія былинны старои и новой записи I., стр. 54.

Staver vyveden měl domnělého vyslance se svými huslemi provázeti do panského dvorce. Kníže Vladimír je hned obdařil městem Černigovem a propustil je s velkými poctami. Za to srovnává se s písní Kirše Danilova vesměs téměř novější jeden zápis; ⁴⁵⁾ odchylné jest jen, že Staver se chvástal také svou ženou, co jest snad původnější, a že se pak žena vydávala za vyslance chana Krymského, vyslaného pro poplatky dlužné za dvanáct let. V druhé písní téže sbírky ⁴⁶⁾ rovněž vynášel Staver krásu i chytrost své ženy; žena vydává se za posla Vasilija syna Vasiljeviče, vyzývá sama knížete Vladimíra ke hře v kostky, karty; před zkušební zápas položena jiná, obvyklá zkouška pohlaví a sice v lázni. Stejně tak se chlubí Staver svou ženou v pečorské písní, ⁴⁷⁾ její krásou i chrabrostí; knížeti praví „posel“, že jest poslán od mladé ženy Staverovy a jmenuje se Vasilij syn Ivanovič, aby vykoupil Stavra Godinova; zápasy jsou přehozeny, napřed hra v šachy, potom zápas s borci a za třetí v střelbě. Sem náleží ještě kusé podání z Nerčinska.⁴⁸⁾

Většina novějších zápisů této epické písně pozměněna jest dosti značně tím, že žena Stavrova vydávajíc se za mladíka, syna krále Ijachovického a p., uchází se jakoby o ruku dcery knížete Vladimíra, ⁴⁹⁾ a s tím souvisí ještě složitější zkoušky podezíraného pohlaví. A. N. Veselovskij ve svém pojednání přesvědčivě zajisté dokázal, že v prvé skupině dlužno shledávati starší redakci této písně, a novější sběratelské snahy ukázaly, že poměrně dosti se ještě zachovala podnes její prvotnější redakce. Podrobněji to pak ještě dokázal Vsevolod Miller, tak že není třeba více rozbíratí tuto otázku.

Zbývá jen otázka, pokud, kterou měrou souvisí ruská epická píseň s německým podáním. Veselovskij stručně je uvedl, ale do bližšího rozboru se nepustil, vyslovil jen krátce své mínění, že staré německé písně neshledává zvláště blízkými obsahu písně o Stavru Godinoviči. Vsevolod Miller chová se vůbec velice chladně, ba odmítavě k paralelám, tu pak důvodně vytknul rozdíl dosti značný, totiž ne žena vyniká uměním hudebním než muž Staver.⁵⁰⁾ A ten rozdíl možno sesilovati: hudební umění v ruské písní nemá žádného zvláštního účinku na osud rekův, napomáhalo jen k tomu, že zajatec byl vyveden ze žaláře, aby mohl hrou svou obveselovati domnělého vzácného vyslance. Mladá žena ruské písně má pak zcela jiný ráz, jest to vlastně žena rekovná, a zdá se, že teprve dalším vývojem písně byl silněji vytýkán jiný její rys, chytrost, ačkoliv tento rys se zajisté u primitivních lidí velice dobře srovnával s rekovností. Naprosto rozdílný jest podnět k uvěznění ruského reka od německých písní i prosaických tradic novějších, naprosto odchyluje se také zakončení ruského románu, tak že sotva lze předpokládati užší, genetický svazek mezi ruskou písní epickou a písní německou.⁵¹⁾

⁴⁶⁾ Tamže II., 197, č. 57.

⁴⁷⁾ Tamže 193, č. 56.

⁴⁸⁾ Н. Онучковъ Печорскія былины стр. 113 ч. 23.

⁴⁹⁾ В. Ф. Миллеръ Былины новыя и недавней записи стр. 245, ч. 87.

⁵⁰⁾ А. Н. Веселовскій Мелкія замѣтки къ былинамъ Журн. Мин. Нар. Просв. sv. 268, стр. 44. К versím tu vyčteným sluší ještě dodatí Тихонравовъ-Миллеръ Русскія былины старої и новой записи II., стр. 204, ч. 58 a 59.

⁵¹⁾ Op. c. 276.

⁵¹⁾ Dostí jest nápadné, že v jedné písní druhé složitější redakce Тихонравовъ-Миллеръ Русскія былины старої и новой записи ч. 59, стр. 208 místo jména Staver Godinovič čteme Astoverst Gordinovič. Toto jméno připomíná jméno rekyne „Ansberta“ v některých zpracováních, též dramatických. Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde II., 63. Ale v ruských versích jest to jméno zcela ojedinělé a podoba jmen, jistě nápadná, jest zcela nahodilá, vzniklá jen porušením obyčejného jména rekova.

Již Orest Miller a potom podrobněji Iv. Sazonovič dovozovali užší souvislost ruské byliny s písní v jihoslovanské poesii tak bohatě rozvitou. Ruské originální črty byliny shledává Sazonovič pouze v hodech kn. Vladimíra a v chvástivosti Stavrově: „V dalším svém vývoji opakuje píseň úplně obsah písní srbskobulharských. . . při čemž někdy doslovně s nimi souhlasí. Tyto písně propracovaly látku o osvobození muže ženou ze žaláře a měly vliv na vytváření ruské byliny, a mimo to byly k nim přivlečeny povídky o děvčeti ve válce, již doplněné motivem o zkoušení pohlaví převlečené ženy. Všecka různost ruského výtvaru, který vznikl znovu křížením dvou samostatných motivů, vyčerpává se pouze nepatrnými podrobnostmi, které se jeví býti dodatky pozdější doby; prvotním jeho pramenem byly nepochybně s jedné strany písně ruského života, s druhé strany písně srbsko-bulharské, které dříve již nezávisle rozvíjely dva motivy 1. o osvobození muže ženou a 2. o děvčeti ve válce, a které teprve ruský básník sloučil.“⁵²⁾ Podrobněji pak líčí, jak si představuje vývoj ruské byliny, sloučení staroruské písně o novgorodském bohatýru Stavrovi s písněmi jihoslovanskými. Čistě domácí ruská tradice byla prý první část, uvěznění reko a jeho osvobození bojovnou ženou. „Slovanská“ část byliny zakládá se dle jeho mínění v ucházení se domnělého vyslance o ruku dcery kn. Vladimíra, zkoušení jeho pohlaví a poznání manželů. Tato hypotese skutečně jest velmi málo přesvědčiva a hlubší revise ukáže, že se nedá držeti. Plným právem ji Vsevol. Miller zamítl.⁵³⁾

Nám se zde nejedná o látku o děvčeti ve válce. Motiv o zkoušení pohlaví převlečené ženy reko a byl do ruské byliny později zanesen, jak bylo výše podotknuto, totiž vlastní zkoušky podnikané v lázni, v posteli a j. Ovšem začaly tyto dříve již pronikat do ruského podání, než se uplatnila v něm látka o děvčeti ve válce, jak svědčí prosaický zápis z 18. stol. Avšak také ostatní zkoušky první redakce, zápas s borci, závod ve střelbě, jsou cizí látce nás zde zajímající, jakož též jihoslovanským písním, rozvádějícím a opěvujícím základní motiv naší látky.

Shody mezi těmito písněmi a povídkami zakládají se vlastně pouze v podstatě této látky: zajatý manžel osvobozen od ženy převlečené do mužských šatů, a potom v čtě dosti detailní a vážné: muž dává vědět ženě o svém uvěznění, po případě vyzývá ji, aby ho vykoupila, což žena zamítá a sama se pak pokouší manžela vysvoboditi. Ale tato právě črta bývá velmi silně obměňována, a také vynechávána. Ve všem ostatním jsou různosti velmi značné. Shod pak jest příliš málo, než abychom mohli předpokládati užší příbuzenský svazek mezi německými podáními a ruskou písní na straně jedné, a s jihoslovanskými písněmi na straně druhé. Mnohem bezpečněji bude předpokládati samostatný vznik jak na ruském severo-východě, tak na slovanském jihu.

J. Polívka.

LITERATURA.

Píč J. L. Dr., *Aphorismen über Ethnografie und Kunstgewerbe in der prähistorischen Archäologie*. Prag 1910.

Prof. Píč předkládá v řadě aforismů německému čtenářstvu výsledky své dlouholeté práce o české prehistorii a objasňuje svoje stanovisko

⁵²⁾ Op. c., str. 169.

⁵³⁾ Очерки рус. нар. слов. 274.